

PRAWO KARNE WYKONAWCZE

Zbigniew Hołda, Joanna Hołda
Jerzy Migdał, Beata Żórawska

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **6**

PRAWO KARNE WYKONAWCZE

Zbigniew Hołda, Joanna Hołda
Jerzy Migdał, Beata Żórawska

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **6**

Stan prawny na 14 lipca 2021 r.

Wydawca
Dagna Kordyasz

Redaktor prowadzący
Tomasz Pietrzak

Opracowanie redakcyjne
Michał Dymiński

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części napisali:

Zbigniew Hołda (aktualizacja: 2021 – Jerzy Migdał): 1, 2, 4–7, 8.1–8.4.1, 8.5,
8.6, 9, 13, 14, 18, 20, 22

Joanna Hołda: 3.1–3.4, 10, 11

Joanna Hołda, Jerzy Migdał: 12, 16, 17, 19, 21

Beata Żórawska: 3.5, 8.4.2, 15

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-274-6
6. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
Rozdział 1	
Prawo karne wykonawcze i jego nauka	13
1.1. Prawo karne wykonawcze	13
1.2. Nauka prawa karnego wykonawczego	15
1.3. Literatura z zakresu prawa karnego wykonawczego	16
Rozdział 2	
Kary i inne środki penalne	21
2.1. Zagadnienia ogólne	21
2.2. Kary i inne środki penalne według obowiązujących przepisów	25
Rozdział 3	
Przestępczość i polityka kryminalna (karna) w Polsce	29
3.1. Przestępczość i polityka kryminalna w debacie publicznej	29
3.2. Przestępczość	31
3.3. Polityka karna (kryminalna)	39
3.4. Polityka kryminalna (karna) – perspektywy i kierunki zmian	49
3.5. Rada Polityki Penitencjarnej	50
Rozdział 4	
Rozwój prawa karnego wykonawczego	53
4.1. Okres Drugiej Rzeczypospolitej	53
4.2. Okres Polski Ludowej	57
4.3. Po roku 1989	65
4.4. Po roku 1997	66

Rozdział 5

Wykonywanie kar w świetle prawa międzynarodowego	77
---	-----------

Rozdział 6

Wykonywanie kar w świetle Konstytucji RP	87
---	-----------

Rozdział 7

Kodeks karny wykonawczy – charakterystyka ogólna	91
7.1. Podstawy aksjologiczne.....	91
7.2. Kodeksowe zasady prawa karnego wykonawczego.....	92
7.3. Zakres obowiązywania.....	94
7.4. Kodeks karny wykonawczy – jego charakter i znaczenie	95
7.5. Struktura kodeksu	99
7.6. Język kodeksu	100

Rozdział 8

Organy postępowania wykonawczego	103
8.1. Zagadnienia ogólne	103
8.2. Organy sądowe	106
8.3. Organy związane organizacyjnie z sądem	109
8.3.1. Sądowy kurator zawodowy oraz kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej	109
8.3.2. Sądowy organ egzekucyjny	113
8.4. Organy pozasądowe – kierownicy zakładów i podległe im zakłady	114
8.4.1. Zakłady karne i areszty śledcze	114
8.4.2. Zakłady psychiatryczne	117
8.5. Organy pozasądowe – administracyjny organ egzekucyjny, naczelnik urzędu skarbowego, organ administracji	119
8.6. Inny organ uprawniony przez ustawę do wykonywania orzeczeń	122
8.7. Zakłady izolujące jako instytucje totalne i jako zakłady administracyjne	122
8.7.1. Instytucja totalna	122
8.7.2. Zakład administracyjny	123

Rozdział 9

Skazany	131
9.1. Skazany – podstawowe pojęcia	131
9.2. Podstawowe standardy traktowania skazanego	132
9.3. Środki prawne przewidziane w Kodeksie karnym wykonawczym	135
9.4. Prawo do korzystania z pomocy obrońcy.....	136

Rozdział 10	
Prokurator	141
Rozdział 11	
Rzecznik Praw Obywatelskich	147
Rozdział 12	
Postępowanie wykonawcze	157
12.1. Zagadnienia ogólne.....	157
12.2. Wykonywanie orzeczeń	158
12.3. Postępowanie przed sądem	160
12.4. Postępowanie w przedmiocie zatarcia skazania	166
Rozdział 13	
Sądowa kontrola decyzji organów postępowania wykonawczego	169
Rozdział 14	
Nadzór penitencjarny	173
Rozdział 15	
Dozór elektroniczny	179
Rozdział 16	
Wykonywanie grzywny	187
Rozdział 17	
Wykonywanie kary ograniczenia wolności	197
Rozdział 18	
Wykonywanie kary pozbawienia wolności	215
18.1. Kara pozbawienia wolności i jej rodzaje w świetle Kodeksu karnego ...	215
18.2. Podstawowe akty prawne dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności	216
18.3. Cele wykonywania kary pozbawienia wolności	218
18.4. Systemy wykonywania kary	220
18.5. Rodzaje i typy zakładów karnych	223
18.6. Klasyfikacja skazanych	226
18.7. Prawa i obowiązki skazanego	227
18.8. Zatrudnienie skazanych	232
18.9. Edukacja, kultura, religia	239
18.10. Opieka zdrowotna	244
18.11. Nagrody, ulgi, kary dyscyplinarne	250

18.12. Komunikowanie się ze światem zewnętrznym	252
18.13. Stosowanie środków przymusu	256
18.14. Kurator penitencjarny.....	259
18.15. Odroczenie i przerwa wykonania kary pozbawienia wolności	261
18.16. Warunkowe zwolnienie	267
 Rozdział 19	
Wykonywanie warunkowego skazania	283
 Rozdział 20	
Wykonywanie warunkowego umorzenia	291
 Rozdział 21	
Wykonywanie środków zabezpieczających	297
 Rozdział 22	
Wykonywanie tymczasowego aresztowania	311

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Akty prawne

Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2021 r. poz. 408 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 735 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.)
k.p.w.	– ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2021 r. poz. 457 ze zm.)
k.w.	– ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2021 r. poz. 281 ze zm.)
nowela z 24.07.2003 r.	– ustawa z 24.07.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 142, poz. 1380)
nowela z 8.10.2004 r.	– ustawa z 8.10.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 243, poz. 2426)
nowela z 27.07.2005 r.	– ustawa z 27.07.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 163, poz. 1363)
nowela z 5.11.2009 r.	– ustawa z 5.11.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 625)
nowela z 16.09.2011 r.	– ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 240, poz. 1431)
nowela z 27.09.2013 r.	– ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 437)
nowela z 20.02.2015 r.	– ustawa z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396)

I nowela z 11.03.2016 r.	–	ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. poz. 428)
II nowela z 11.03.2016 r.	–	ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437)
u.k.s.	–	ustawa z 27.07.2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 167)
u.p.n.	–	ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)
ustawa „koronawirusowa”	–	ustawa z 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1842 ze zm.)
ustawa o RPO	–	ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r. poz. 627)
ustawa o SW	–	ustawa z 9.04.2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 ze zm.)
ustawa o TK	–	ustawa z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 2393)

2. Czasopisma, publikatory

Arch. Krym.	–	Archiwum Kryminologii
Biul. SN	–	Biuletyn Sądu Najwyższego
CzPKiNP	–	Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
Dz.U.	–	Dziennik Ustaw
Dz.Urz. MS	–	Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości
M.P.	–	Monitor Polski
NP	–	Nowe Prawo
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSP	–	Orzecznictwo Sądów Polskich
Pał.	–	Palestra
PiP	–	Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	–	Prokuratura i Prawo
PWP	–	Przegląd Więziennictwa Polskiego
Rzeczp.	–	Rzeczpospolita
SP	–	Studia Prawnicze

3. Inne

ONZ	–	Organizacja Narodów Zjednoczonych
RPO	–	Rzecznik Praw Obywatelskich
SN	–	Sąd Najwyższy
TK	–	Trybunał Konstytucyjny

WSTĘP

Niniejszy podręcznik przeznaczony jest przede wszystkim dla studentów prawa. Prawo karne wykonawcze jest przedmiotem wykładanym na wyższych latach studiów. Można więc zakładać, że słuchacze mają wiadomości z zakresu prawa karnego oraz prawa karnego procesowego, a także z innych dyscyplin prawnych, które są przydatne dla przyswojenia sobie problematyki wykonywania kar i innych środków penalnych. W treści i formie zajęć dydaktycznych, jak również w podręcznikach z prawa karnego wykonawczego powinno się uwzględniać te okoliczności. Z jednej strony więc nie ma potrzeby wyjaśniania wielu zagadnień, które są znane studentom. Z drugiej strony może to być dla nich okazją do przypomnienia sobie i powtórzenia niektórych materii, takich jak nauka o karze czy o wielu instytucjach procedury karnej.

Studenci prawa są głównym, lecz nie jedynym adresatem podręcznika. Można mieć nadzieję, że okaże się on przydatny dla studentów innych kierunków studiów, a w szczególności w zakresie resocjalizacji i pedagogiki. Może on stanowić pomocniczą literaturę dla przedmiotu zatytułowanego zazwyczaj „prawne podstawy resocjalizacji”.

Podręcznik nie jest pełnym wykładem, a tym bardziej systemem prawa karnego wykonawczego. Jest to jedynie zarys wykładu, ograniczony zarówno w zakresie tematycznym, jak i co do treści. Zawiera on jednak zarys wiedzy z zakresu prawa karnego wykonawczego, który może być uzupełniony udziałem w zajęciach dydaktycznych (wykład, ćwiczenia, konwersatorium, seminarium), własnymi studiami nad literaturą i orzecnictwem, wreszcie praktyką w dziedzinie stosowania prawa, choćby w zakresie praktyk studenckich objętych programem studiów.

Rozdział 1

PRAWO KARNE WYKONAWCZE I JEGO NAUKA

1.1. Prawo karne wykonawcze

Prawo karne wykonawcze to ogół norm prawnych, które regulują wykonywanie kar i innych środków penalnych (środków prawnych, środków probacyjnych, środków zabezpieczających, środków przymusu) przewidzianych w prawie: karnym, karnym skarbowym i wykroczeń.

**pojęcie prawa
karnego wyko-
nawczego**

Wypada wspomnieć, że polskie *sensu largo* prawo karne zostało na nowo skodyfikowane. W dniu 6.06.1997 r. uchwalone zostały, a weszły w życie z dniem 1.09.1998 r.: Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.), Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.), Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.). W dniu 10.09.1999 r. został uchwalony Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2020 r. poz. 19 ze zm.), a w dniu 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2020 r. poz. 729 ze zm.). Nowego Kodeksu wykroczeń parlament jeszcze nie uchwalił, wobec czego obowiązuje Kodeks wykroczeń z 20.05.1971 r. (Dz.U. z 2021 r. poz. 281 ze zm.).

Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. ostatecznie przesądza o istnieniu prawa karnego wykonawczego jako odrębnej od innych gałęzi prawa. Oczywiście zasadnicza rola w tym względzie przypadła już jego poprzednikowi, czyli Kodeksowi karnemu wykonawczemu z 1969 r. Stanisław Walczak, jeden z twórców tamtego kodeksu, trafnie pisał: „Regulując całokształt problematyki wykonywania kar, kodeks karny wykonawczy stworzył tym samym podstawę do ukształtowania się prawa karnego wykonawczego, jako samodzielnej gałęzi prawa, obok prawa karnego materialnego i procesowego”¹.

¹ S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 59.

**przedmiot
prawa karnego
wykonawczego**

Przedmiotem prawa karnego wykonawczego jest więc, po pierwsze, wykonywanie orzeczeń dotyczących przedmiotu procesu karnego (czy inaczej: wykonywanie – przewidzianych w prawie materialnym – kar, środków karnych, środków probacyjnych, środków zabezpieczających), a także, po drugie, wykonywanie środków orzeczonych incydentalnie (wykonywanie przewidzianych w prawie procesowym środków przymusu, jak np. tymczasowe aresztowanie czy kary porządkowe). W takim ujęciu zakres prawa karnego wykonawczego jest szeroki².

W tym miejscu należy dać kilka słów wyjaśnienia. W nauce prawa wyróżnia się na ogół trzy stadia procesu karnego: przygotowawcze, sądowe (jurysdykcyjne) i wykonawcze. Wyjątkowo Stanisław Waltoś wyróżnia cztery stadia: postępowanie przygotowawcze, postępowanie główne, postępowanie apelacyjne, wreszcie postępowanie wykonawcze³. Zawsze jednak wyodrębnia się stadium wykonawcze.

**stadium wyko-
nawcze procesu
karnego**

Stadium wykonawcze to inaczej postępowanie wykonawcze, które obejmuje wykonywanie orzeczeń (przede wszystkim wyroków) dotyczących przedmiotu procesu karnego, a więc kar i innych środków penalnych. Jest ono unormowane przepisami Kodeksu karnego wykonawczego, choć także – w odniesieniu do niektórych postępowań (jak np. w sprawie ułaskawienia czy wydania wyroku łącznego) – przepisami Kodeksu postępowania karnego. Poza tym przepisy Kodeksu karnego wykonawczego regulują również takie postępowanie wykonawcze, które ma za przedmiot wykonywanie środków orzeczonych incydentalnie w trakcie wcześniejszych stadiów procesu (np. tymczasowe aresztowanie).

**postępowanie
wykonawcze**

Wreszcie Kodeks karny wykonawczy reguluje wykonywanie orzeczeń zapadłych w postępowaniach incydentalnych już w stadium wykonawczym (np. odroczenie wykonania kary). Przepisy Kodeksu karnego wykonawczego posługują się tu jednym zwrotem: „postępowanie wykonawcze”. W literaturze zwraca się od dawna uwagę na ważne teoretycznie i praktycznie rozróżnienie stadium wykonawczego procesu karnego z jednej strony, a postępowania wykonawczego – z drugiej⁴.

Prawo karne wykonawcze pozostaje w wielorakich i różnorodnych powiązaniach z innymi gałęziami prawa. Wymienić tu trzeba przede wszystkim materialne i procesowe prawo karne, prawo wykroczeń, prawo karne skarbowe. Prawo

² Na ten temat zob. także np. S. Lelental, *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996, s. 13; M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys ujęcia systemowego*, Warszawa 1994, s. 17.

³ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 465.

⁴ T. Grzegorzczak, *Obrońca w postępowaniu karnym wykonawczym*, Pal. 1989/3 i literatura tam cytowana.

karne wykonawcze nie jest jednak odgródzone od innych gałęzi prawa. Obowiązujący w danym państwie system prawa jest bowiem pewną całością.

Prawo karne wykonawcze nie obejmuje norm prawnych regulujących wykonywanie środków poprawczych, wychowawczych i innych przewidzianych w prawie nieletnich.

**postępowanie
wykonawcze
w sprawach
nieletnich**

Prawo nieletnich wyodrębniło się z prawa karnego i znalazło swoje kompleksowe unormowanie w ustawie z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969). Ustawa ta zawiera obszerny dział poświęcony postępowaniu wykonawczemu (art. 64–95h). Postępowanie wykonawcze w sprawach nieletnich jest odpowiednikiem prawa karnego wykonawczego i wykazuje z nim istotne pokrewieństwo⁵.

Pewne pokrewieństwo można łatwo dostrzec także między prawem karnym wykonawczym a prawem o postępowaniu egzekucyjnym w sprawach cywilnych i prawem o administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym. Z natury rzeczy sporo tu podobnych konstrukcji prawnych.

1.2. Nauka prawa karnego wykonawczego

Gdy mówimy o prawie karnym wykonawczym, musimy równocześnie wspomnieć o tym, co mówi nauka na ten temat. Franciszek Longchamps bardzo trafnie pisał: „niedawno dopiero uświadomiono sobie w pełni, jak wielkie znaczenie dla poznania samego prawa i jego rozwoju ma poznanie tzw. doktryny; że pewne regiony myśli prawnej są złożone nierozdzielnie z prawa i refleksji nad nim; że wreszcie poznanie i rozwikłanie pewnych problemów prawnych trzeba zacząć od poznania i rozwikłania pewnych złożonych spraw, które narosły w refleksji nad prawem”⁶.

Przez „naukę” rozumie się zarówno działalność badawczą, zmierzającą do poznania rzeczywistości, jak i rezultat tej działalności, czyli wiedzę o określonym przedmiocie. Z reguły oba te znaczenia mamy na myśli, gdy mówimy o nauce prawa karnego wykonawczego (czy odpowiednio o nauce prawa karnego, administracyjnego itp.).

⁵ Na temat tego postępowania B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich od opieki do odpowiedzialności*, Kraków 2007.

⁶ F. Longchamps, *Współczesne kierunki w nauce prawa administracyjnego na Zachodzie Europy*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 19.

**przedmiot
i metoda nauki
prawa karnego
wykonawczego**

Właśnie tak wyodrębniony przedmiot pozwala wyodrębnić dyscyplinę prawniczą. Nie można tego powiedzieć natomiast o metodzie; nauka prawa karnego wykonawczego należy do grupy dyscyplin prawniczych i posługuje się właściwymi im metodami, tj. dogmatyczną, a także porównawczą, historyczną i empiryczną. Wiele metod odpowiada koncepcji badania zjawisk prawnych na kilku płaszczyznach⁷.

Nauka prawa karnego wykonawczego pozostaje z innymi dyscyplinami w wielorakich związkach; szczególnie z nauką prawa karnego materialnego i prawa karnego procesowego. Czerpie także z innych nauk prawnych (z prawa: administracyjnego, cywilnego, pracy, konstytucyjnego, międzynarodowego). Związki te są wynikiem powiązań między poszczególnymi gałęziami prawa.

Oprócz tego nauka prawa karnego wykonawczego korzysta z kryminologii, nauki polityki kryminalnej, pedagogiki, psychologii i socjologii. Duże znaczenie mają dla niej filozofia i etyka. Być może korzysta z owych nauk w szerszym zakresie niż inne nauki prawne.

Badania nad prawem karnym wykonawczym wymagają podejścia krytycznego. Przedmiotem prawa karnego wykonawczego jest przecież bardzo delikatna materia, gdzie państwo demonstruje swoją siłę i stosuje drastyczne środki, a człowiek łatwo może paść jego ofiarą⁸.

Dlatego badania te wymagają zarazem uwzględnienia problematyki praw człowieka. Można stwierdzić, że obecnie, nazwijmy to, „ideologia praw człowieka” w istotnym stopniu kształtuje doktrynę *sensu largo* prawa karnego⁹. W dziedzinie tworzenia i stosowania prawa karnego wykonawczego ideologia praw człowieka poddawana jest praktycznemu egzaminowi.

1.3. Literatura z zakresu prawa karnego wykonawczego

Wyżej wspomniano, że dnia 1.09.1998 r. wszedł w życie Kodeks karny wykonawczy z 1997 r. Zastąpił on Kodeks karny wykonawczy z 1969 r., który obowiązywał od dnia 1.01.1970 r., a więc niemal 29 lat. Obowiązywał w Polsce Ludowej, która nie była państwem prawnym, ale także przez dłuższy okres obowiązywał w Trzeciej Rzeczypospolitej¹⁰.

⁷ Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980; Z. Ziemiński, *Teoria prawa*, Warszawa–Poznań 1978.

⁸ O podejściu krytycznym w naukach penalnych np. L. Falandysz, *W kręgu kryminologii radykalnej*, Warszawa 1986; K. Krajewski, *Teorie kryminologiczne a prawo karne*, Warszawa 1994.

⁹ Zob. np. P. Hofmański, *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995.

¹⁰ Na temat zagadnień historycznych zob. rozdział 4.

Po wejściu w życie nowego Kodeksu dotychczasowe orzecznictwo sądowe oraz literatura w zasadzie straciły aktualność. Dotyczy to także podręczników. Nie tracą one jednak całkowicie znaczenia, choćby z tego powodu, że wiele unormowań stanowi kontynuację poprzednich regulacji. Często dawniejsza literatura i orzecznictwo zachowują dużą wartość teoretyczną. Dlatego nie można zapominać o ich dorobku.

Prawo karne wykonawcze oparte na Kodeksie karnym wykonawczym z 1969 r. doczekało się kilku podręczników, z których ciągle najbardziej przydatny może się okazać podręcznik autorstwa Stefana Lelenta¹¹. Warto także zwrócić uwagę na komentarz do tego kodeksu Stanisława Paweła¹². Na odnotowanie zasługują ponadto opracowania obejmujące orzecznictwo Sądu Najwyższego i materiały źródłowe¹³.

Trzeba tu również wspomnieć o publikacjach Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, a szczególnie o specjalnych zeszytach „Biuletynu RPO – Materiały”, poświęconych więziennictwu¹⁴.

Kodeks karny wykonawczy był wielokrotnie nowelizowany. Jak podaje S. Lelental, na dzień 4.02.2020 r. Kodeks karny wykonawczy był nowelizowany 72 razy; znacznie częściej nowelizowano Kodeks karny – 92 razy, najczęściej Kodeks postępowania karnego – 139 razy¹⁵. Mimo jednak znacznego zakresu zmian i głębokiego charakteru niektórych z nich jest to w swojej istocie ten sam kodeks. Wobec tego zachowują swoją wartość orzecznictwo i literatura powstałe pod rządami jego pierwotnej wersji.

Trzeba podkreślić, że Kodeks karny wykonawczy już w pierwszych latach swojego obowiązywania doczekał się kilku komentarzy¹⁶. To dużo, ponieważ jego poprzednikowi, czyli Kodeksowi karnemu wykonawczemu z 1969 r., poświęcono przez prawie 29 lat obowiązywania zaledwie jeden komentarz¹⁷. Obecnie komentarzy jest szeroki wybór¹⁸.

**literatura
i orzecznictwo
a zmiany prawa**

**komentarze do
k.k.w.**

¹¹ S. Lelental, *Wykład...*

¹² S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1999, pierwsze wydanie w roku 1972.

¹³ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy*, Łódź 1996; S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze*, Sopot 1997.

¹⁴ Biuletyn RPO – Materiały 1995/28; 1997/32; 1998/34.

¹⁵ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. XX.

¹⁶ Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007 – wyd. 3; 2005 – wyd. 2; 1998 – wyd. 1; S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 2010, wyd. 1 – 1999; S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999; T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998.

¹⁷ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972

¹⁸ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018 – wyd. 4; 2015 – wyd. 3; 2013 – wyd. 2; 2012 – wyd. 1; S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020

**przeglądy
orzecznictwa**

Na tle stosowania przepisów Kodeksu karnego wykonawczego pojawiło się orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego oraz – całkiem bogate – orzecznictwo sądów apelacyjnych, które zostały powołane do orzekania w postępowaniu wykonawczym właśnie przez nowy Kodeks karny wykonawczy. Wszystko to w oczywisty sposób służy podniesieniu poziomu orzecznictwa sądów niższych (okręgowych i rejonowych) i ogólnie poziomu stosowania przepisów prawa karnego wykonawczego przez wszystkie organy wykonujące orzeczenia w sprawach karnych. Ma też korzystny wpływ na naukę prawa karnego wykonawczego. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych są publikowane, a także dostępne na ich stronach internetowych i omawiane w literaturze fachowej. W odniesieniu do Kodeksu karnego wykonawczego na szczególną uwagę zasługują przeglądy orzecznictwa pióra Stefana Lelenta¹⁹. Warto też pamiętać o ogólnym zbiorze orzeczeń sądów apelacyjnych Stanisława Zabłockiego i Piotra Wypycha, gdzie uwzględniono również orzeczenia dotyczące przepisów Kodeksu karnego wykonawczego²⁰.

**czasopisma
prawnicze**

Problematyce związanej z Kodeksem karnym wykonawczym poświęcono sporo publikacji w czasopismach prawniczych (głównie w „Przeglądzie Więziennictwa Polskiego”, a także w: „Palestrze”, „Prokuraturze i Prawie”, „Państwie i Prawie”, „Czasopiśmie Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, „Rocznikach Nauk Prawnych”). Ukazało się też w tej dziedzinie kilka interesujących książek²¹. Na szczególne odnotowanie zasługuje monotematyczny zeszyt „Biuletynu RPO – Materiały”, poświęcony wybranym instytucjom Kodeksu karnego wykonawczego w praktyce penitencjarnej²². Trzeba również wspomnieć o badaniach

– wyd. 7; 2017 – wyd. 6; 2014 – wyd. 5; 2012 – wyd. 4; 2010 – wyd. 3; *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2018 – wyd. 3; 2016 – wyd. 2; 2015 – wyd. 1; K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017 – wyd. 4; 2016 – wyd. 3; 2014 – wyd. 2; 2012 – wyd. 1.

¹⁹ S. Lelental, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych w dziedzinie prawa karnego wykonawczego (za lata 1998–1999)*, PWP 2000/26; S. Lelental, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych w dziedzinie prawa karnego wykonawczego (za lata 2000–2002)*, PWP 2003/38–39; S. Lelental, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych w dziedzinie prawa karnego wykonawczego (za lata 2003–2004)*, PWP 2005, s. 47–48; zob. też S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Wybrane orzecznictwo TK*, Warszawa 2020, s. 927 i n.

²⁰ S. Zabłocki, P. Wypych, *Orzecznictwo sądów apelacyjnych w sprawach karnych*, Warszawa 2002.

²¹ Np. G.B. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002; *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, red. T. Bulenda, R. Musidlowski, Warszawa 2003; *Probacja w systemie prawa karnego wykonawczego*, red. L. Bogunia, Wrocław 1998; *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, red. L. Bogunia, Wrocław, tomy od I (1998) do XIX (2006); A. Szymanowska, *Więzienie i co dalej*, Warszawa 2003; A. Balandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja i udział społeczeństwa*, Warszawa 2011; T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna*, Warszawa 2012; *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, red. A. Kwieciński, Warszawa 2013.

²² Biuletyn RPO – Materiały 2000/42; zob. także Biuletyn RPO – Materiały 2008/59.

Teodora Szymanowskiego, poświęconych stosowaniu w praktyce przepisów Kodeksu karnego wykonawczego²³.

Po wejściu w życie nowego Kodeksu karnego wykonawczego, czyli po roku 1998, ukazały się dwa podręczniki do prawa karnego wykonawczego²⁴. W znacznym zakresie instytucjom Kodeksu karnego wykonawczego poświęcony jest podręcznik Barbary Stańdo-Kaweckiej z zakresu prawnych podstaw resocjalizacji²⁵. Z nowszych można wymienić podręcznik Teodora Szymanowskiego i Jerzego Migdała²⁶ oraz wydany w 2017 r. Teodora Szymanowskiego²⁷.

podręczniki do nauki prawa karnego wykonawczego, karnego materialnego, literatura przedmiotu

Mówiąc o literaturze z zakresu prawa karnego wykonawczego, wypada zauważyć, że wiele jego instytucji znajduje unormowanie w Kodeksie karnym (jak np. warunkowe przedterminowe zwolnienie, art. 77 i n.) i tym samym interesuje doktrynę prawa karnego materialnego. Dlatego trzeba pamiętać choćby o podręcznikach z dziedziny prawa karnego i o komentarzach do Kodeksu karnego²⁸.

Należy także przywołać publikacje ukazujące zmiany w podejściu do karania przestępców i wykonywania kar w Stanach Zjednoczonych i Europie na przełomie minionego i obecnego stulecia²⁹.

²³ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego (podstawowe problemy w świetle danych empirycznych)*, Warszawa 2004; T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce współczesnej w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2009; T. Szymanowski, *Recydywa w Polsce*, Warszawa 2010; T. Szymanowski, *Polityka penitencjarna w Polsce współczesnej [w:] System Prawa Karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, Warszawa 2010; T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce w świetle faktów i opinii społeczeństwa w okresie transformacji*, Warszawa 2012.

²⁴ Z. Hołda, *Prawo karne wykonawcze*, Kraków 1998; S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Kraków 2003 (nowsze wydanie: S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007).

²⁵ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, późniejsza publikacja na ten temat M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Warszawa 2011.

²⁶ T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014.

²⁷ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017.

²⁸ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2019; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, Warszawa 2012; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 2, *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.

²⁹ B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna między punitywizmem i menedżeryzmem*, Warszawa 2020.

Rozdział 2

KARY I INNE ŚRODKI PENALNE

2.1. Zagadnienia ogólne

Ogólne zagadnienia dotyczące kar i innych środków penalnych są przedmiotem wykładu prawa karnego materialnego. Wymagają one wszechstronnego naświetlenia z punktu widzenia nauki prawa karnego, a także filozofii, kryminologii, nauki polityki kryminalnej. W tym miejscu są one przypomniane bardzo skrótowo. Szerzej na ten temat traktują podręczniki z zakresu prawa karnego¹. W sposób bardzo ciekawy, także dla studenta prawa, problematyka ta jest omówiona w podręczniku z zakresu prawnych podstaw resocjalizacji². Warto też polecić inne opracowania, które omawiają ogólnie problematykę kary³, co jest przedmiotem wielu publikacji obcojęzycznych. Kilka z nich ukazało się już po polsku i są łatwo dostępne; do ich lektury warto zachęcić⁴.

Kary i inne środki penalne można nazwać ogólnie środkami reakcji państwa na czyn zabroniony. We współczesnym prawie ich katalog jest dosyć bogaty. Obejmuje przy tym środki o różnej naturze. Podstawowe znaczenie wśród nich mają kary, czyli środki zawierające element społecznego potępienia. Należy przy tym zaznaczyć, że ustawodawca może używać nazwy „kara” w węższym znaczeniu; wówczas niektóre środki, zawierające element społecznego potępienia, zostają określone inną nazwą (np. środki karne).

**pojęcie kary
w ujęciu teore-
tycznym**

¹ Zob. np. K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 345 i n.; M. Cieślak, *Polskie...*, s. 420 i n.; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2003, s. 152 i n.; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2006, s. 235 i n.; W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne...*, s. 411 i n., L. Gardocki, *Prawo...*, 2019, s. 164 i n.

² B. Stańdo-Kawecka, *Prawne...*, s. 15 i n.

³ Np. M. Porowski, A. Rzepliński, *Uwięzienie a wartości*, SP 1987/3; M. Porowski, *Kamień i chleb (studium z dziedziny polityki penitencjarnej)*, Warszawa 1993; M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze. Studium prawnoporównawcze*, Kraków 1996.

⁴ Zob. przede wszystkim N. Christie, *Granice cierpienia*, Warszawa 1991; M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Warszawa 1993.

teoria kary Rozważania na temat natury i celów kary, a także innych kategorii środków penalnych prowadzi się od dawna. Formułuje się rozmaite teorie kary, które można podzielić na tzw. absolutne (bezwzględne, retrybutywne), utylitarne (względne, prospektywne) oraz mieszane teorie kary. Według teorii absolutnych kara jest odpłatą za wyrządzone zło, jest więc skierowana w przeszłość i nie wymaga uzasadnienia z punktu widzenia jakiegś użyteczności czy celowości (Kant, Hegel). Według teorii utylitarnych kara jest środkiem skierowanym w przyszłość i zmierza do osiągnięcia celów społecznie użytecznych, w szczególności ma zapobiegać następnym przestępstwom (Bentham). Teorie mieszane łączą w sobie elementy teorii absolutnych i utylitarnych.

Kodeksy karne nie wypowiadają się wprost na temat teorii kary. Generalnie można jednak stwierdzić, że nawiązują do różnych wątków, a więc najbliższe im do teorii mieszanych. Podobnie ma się sprawa w praktyce stosowania prawa karnego.

W nawiązaniu do teorii kary oraz do treści przepisów prawa wyodrębnia się rozmaite cele kar i innych środków penalnych. W literaturze spotykamy różne poglądy i propozycje w tej materii.

cele kary Wydaje się, że na gruncie naszego prawa karnego można mówić⁵ o następujących celach, a mianowicie o:

- 1) zaspokojeniu społecznego poczucia sprawiedliwości (cel sprawiedliwościowy),
- 2) korzystnym (dodatnie) oddziaływaniu na społeczeństwo (cele w zakresie prewencji generalnej czy inaczej prewencji ogólnej),
- 3) korzystnym społecznie oddziaływaniu na sprawcę (cele w zakresie prewencji indywidualnej czy inaczej prewencji szczególnej),
- 4) naprawieniu lub zmniejszeniu społecznego zła wyrządzonego czynem zabronionym (cel kompensacyjny).

Cele te nie muszą występować w komplecie, np. kary zazwyczaj nie spełniają celu kompensacyjnego. Niezależnie od tego w poszczególnych rodzajach kar oraz środków penalnych – należących do różnych kategorii – owe cele mogą występować w rozmaitych proporcjach i kombinacjach.

etapy działania prawa karnego Należy także dostrzegać zróżnicowanie celów kar (i innych środków penalnych) na poszczególnych etapach działania prawa karnego. Owe etapy to:

- 1) zagrożenie ustawowe,
- 2) wymiar kary (środka penalnego) w indywidualnym przypadku,
- 3) wykonanie kary (środka penalnego).

⁵ Zob. M. Cieślak, *Polskie...*, s. 422 i n.

Natomiast wspomniane różnicowanie celów można rozpatrywać na płaszczyźnie teorii, ustawy i wreszcie praktyki stosowania prawa.

Analiza obowiązujących w naszym kraju przepisów, przeprowadzona w nawiązaniu do koncepcji teoretycznych, pozwala na następujące konstatacje. Na etapie ustawowego zagrożenia zdaje się królować prewencja generalna. Natomiast na etapie sądowego wymiaru kary mamy pluralizm celów, gdzie cel sprawiedliwościowy „gra” jednak główną rolę, dlatego nie bez racji mówimy o wymiarze sprawiedliwości sprawowanym przez sądy. Warto w tym miejscu wspomnieć, że zgodnie z art. 53 § 1 k.k.: „Sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa”. Wreszcie na etapie wykonania kary na plan pierwszy wychodzi prewencja indywidualna; zagadnienia te omawiane są niżej.

W tym miejscu szczególną uwagę poświęcamy etapowi wykonania kar (i innych środków penalnych). Należy więc odnotować następujący pogląd, wypowiedziany jednak na gruncie Kodeksu karnego i Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r.: „przyjąć trzeba, że wykonywaniu kary patronują w zasadzie te same cele, które sąd powinien był wziąć pod uwagę przy wymiarze kary”⁶. Wydaje się, że pogląd taki znalazł odbicie w orzecznictwie sądów, z Sądem Najwyższym na czele.

**etap wykonania
kary**

Mimo upływu lat nadal jest kwestią otwartą, czy utrzyma się on pod rządami Kodeksu karnego i Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r. Być może cele indywidualnoprewencyjne odsuną inne cele na daleki margines. Wiadomo jednak od dawna, że sądy – także w postępowaniu wykonawczym – orzekają raczej konserwatywnie.

Prewencja indywidualna często jest sprowadzana do poprawy sprawcy przez wymierzenie mu i wykonanie wobec niego kary. Oczywiście w historii do poprawczej funkcji kary przywiązywano raz większe, raz mniejsze znaczenie. Od wielu lat na określenie poprawczej funkcji kary używa się terminu „resocjalizacja”. W literaturze fachowej czytamy: „Pojęcie »resocjalizacja« odwołuje się do zjawiska socjalizacji i oznacza wtórne uspołecznienie lub ponowną socjalizację

⁶ M. Cieślak, *Polskie...*, s. 431; zob. także S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1994, s. 163 i n., i literatura tam cytowana.

osób, w przypadku których wcześniejsza socjalizacja oceniona została jako negatywna bądź wadliwa”⁷.

resocjalizacyjny model prawa karnego

Resocjalizacyjny model prawa karnego stał się od pewnego czasu przedmiotem kontrowersji⁸.

Modelowi temu stawia się dwa główne zarzuty: po pierwsze, naruszenie ludzkiej godności i praw człowieka przez radykalną ingerencję w sferę autonomii osoby, po drugie – brak skuteczności.

W kwestii skuteczności czy braku skuteczności rozmaitych zabiegów resocjalizacyjnych podejmowanych w zakładach karnych warto jednak odnotować dostrzegalną zmianę zapatrywań w literaturze naukowej. Da się ona w wielkim skrócie opisać jako droga od *nothing works* („nic nie działa” – wniosek z książki D.S. Liptona, R. Martinsona i J. Wilksa, opublikowanej w 1975 r.) do *something works* („coś działa” – wniosek z opracowania D.S. Liptona z 1998 r.)⁹.

model sprawied- liwości napraw- czej

Od pewnego czasu sporym zainteresowaniem cieszy się model sprawiedliwości naprawczej czy inaczej – sprawiedliwości kompensacyjnej (*restorative justice model*). Wywiera on wpływ na rozwój prawa karnego; można wiązać z nim wprowadzenie instytucji mediacji i pojednania sprawcy z ofiarą, poszerzenie uprawnień pokrzywdzonego w procesie karnym, dopuszczenie orzekania obowiązku naprawienia szkody jako środka penalnego¹⁰.

tendencje punitywne

Należy także odnotować występujące w ostatnim czasie tendencje do wzrostu przejawów punitywizmu, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, w tym zjawisko masowego uwięzienia, rozwój więzień o nadzwyczajnym stopniu zabezpieczenia i zmiany w podejściu do misji więziennictwa¹¹.

⁷ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne...*, s. 11.

⁸ Zob. na ten temat np. B. Stańdo-Kawecka, *Prawne...*, s. 27 i n.

⁹ Zob. na ten temat *Imprisonment Today and Tomorrow. International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions*, red. D. van Zyl-Smit, F. Dunkel, The Hague–London–Boston 2001, s. 821 i n.; zob. także W. Osiatyński, *O zbrodniach i karach*, Poznań 2003.

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne...*, s. 31 i n.; *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Piatek, M. Fajst, Warszawa 2005; W. Osiatyński, *O zbrodniach...*

¹¹ B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*

2.2. Kary i inne środki penalne według obowiązujących przepisów

Kodeks karny problematykę kar i innych środków penalnych reguluje przede wszystkim w art. 32–100. Wypada tu więc odesłać do komentarzy do Kodeksu karnego¹².

Według Kodeksu karnego karami są:

- 1) grzywna,
- 2) ograniczenie wolności,
- 3) pozbawienie wolności,
- 4) 25 lat pozbawienia wolności,
- 5) dożywotnie pozbawienie wolności (art. 32).

**katalog kar
według k.k.**

Trzeba dodać, że karą stosowaną wobec żołnierzy jest także areszt wojskowy (art. 322 k.k.).

Kodeks karny nie zna kary śmierci, która zresztą od roku 1988 w praktyce nie była w naszym kraju wykonywana, a od roku 1995 obowiązywało ustawowe moratorium na jej wykonywanie¹³. Najsurowszą karą jest więc dożywotnie pozbawienie wolności. Warto wspomnieć, że także ta kara jest przedmiotem kontrowersji, m.in. kwestionuje się jej dopuszczalność z punktu widzenia standardów ochrony praw człowieka¹⁴.

Trzeba również wspomnieć, że grzywna może być orzeczona nie tylko jako kara samoistna. Może być ona także orzeczona obok kary pozbawienia wolności (art. 33 § 2 k.k.).

Oprócz kar Kodeks karny zna środki karne, czyli:

- 1) pozbawienie praw publicznych;

**katalog środków
karnych według
k.k.**

¹² Zob. np. O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S.M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, Gdańsk 2003, s. 400 i n.; E. Bieńkowska, B. Kunicka-Michalska, G. Rejman, J. Wojciechowska, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 839 i n.; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005; *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2004, s. 571 i n.; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, s. 540 i n.; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 2, *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll.

¹³ J. Szumski, *Dzieje polskiego abolicjonizmu*, PiP 1997/1; R. Hood, *The Death Penalty. A World-Wide Perspective*, Oxford 1996.

¹⁴ Na ten temat zob. np. Z. Hołda, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności* [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995; J. Szumski, *Problemy kary dożywotniego pozbawienia wolności*, PiP 1996/1; L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy jej łagodzenia*, PiP 1998/6.

- 2) zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;
- 3) zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
- 4) zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- 5) zakaz wstępu na imprezę masową;
- 6) zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych;
- 7) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z po-krzywdzonym;
- 8) zakaz prowadzenia pojazdów;
- 9) świadczenie pieniężne;
- 10) podanie wyroku do publicznej wiadomości (art. 39 k.k.).

**środki karne
stosowane
wobec żołnierzy**

Środkami karnymi stosowanymi wobec żołnierzy są także:

- 1) wydalenie z zawodowej służby wojskowej,
- 2) degradacja (art. 324 k.k.).

Wydaje się, że środki karne są w swojej istocie zbliżone do kar, jako że zawierają (jeżeli nie wszystkie, to większość z nich) element potępienia społecznego. Większość z nich mieściła się w katalogu tzw. kar dodatkowych, przewidzianych w Kodeksie karnym z 1969 r.

**środki związane
z poddaniem
sprawcy próbie
według k.k.**

Następna kategoria środków penalnych wyodrębnionych przez Kodeks karny to środki związane z poddaniem sprawcy próbie. Są to:

- 1) warunkowe umorzenie postępowania karnego (art. 66 i n. k.k.),
- 2) warunkowe zawieszenie wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej roku (art. 69 i n. k.k.),
- 3) warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności (art. 77 i n. k.k.).

Kodeks zalicza do tej kategorii, choć brak tu okresu próby, także zwolnienie od reszty kary ograniczenia wolności (art. 83 k.k.) oraz uznanie za wykonane określonych środków karnych po upływie połowy okresu, na który je orzeczono (art. 84 k.k.).

Środki związane z poddaniem sprawcy próbie możemy nazwać środkami probacyjnymi, w każdym razie o ile są one związane z dozorem i obowiązkami próby.

Wreszcie trzeba wymienić środki zabezpieczające, które można podzielić na dwie grupy. Jedna grupa to środki o charakterze leczniczo-rehabilitacyjnym, niekiedy połączone z umieszczeniem w zakładzie zamkniętym, tj.:

- 1) elektroniczna kontrola miejsca pobytu,
- 2) terapia,
- 3) terapia uzależnień,
- 4) pobyt w zakładzie psychiatrycznym (art. 93a i n. k.k.).

środki zabezpieczające według k.k.

Druga – środki o charakterze administracyjnym, tj.:

- 1) zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;
- 2) zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
- 3) zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- 4) zakaz wstępu na imprezę masową;
- 5) zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych;
- 6) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- 7) zakaz prowadzenia pojazdów (art. 93a § 2 i art. 99 k.k.).

Problematykę kar i innych środków penalnych przewidzianych za wykroczenia reguluje Kodeks wykroczeń (art. 18 i n.).

Według Kodeksu wykroczeń karami za wykroczenia są:

- 1) areszt,
- 2) ograniczenie wolności,
- 3) grzywna,
- 4) nagana (art. 18).

kary za wykroczenia według k.w.

Oprócz kar Kodeks wykroczeń zna także następujące środki karne:

- 1) zakaz prowadzenia pojazdów,
- 2) przepadek przedmiotów,
- 3) nawiązkę,
- 4) obowiązek naprawienia szkody,
- 5) podanie orzeczenia o ukaraniu do publicznej wiadomości w szczególny sposób,
- 6) inne środki karne określone przez ustawę (art. 28 § 1).

środki karne według k.w.

Kodeks karny skarbowy w kilku punktach, inaczej niż czynią to Kodeks karny oraz Kodeks wykroczeń, normuje problematykę kar i innych środków penalnych (szczególnie art. 20–52)¹⁵.

**kary za przestęp-
stwa skarbowe
według k.k.s.**

Zgodnie z tym kodeksem karami za przestępstwa skarbowe są:

- 1) kara grzywny w stawkach dziennych,
- 2) kara ograniczenia wolności,
- 3) kara pozbawienia wolności (art. 22 § 1).

**środki karne
według k.k.s.**

Następnie Kodeks karny skarbowy przewiduje środki karne:

- 1) dobrowolne poddanie się odpowiedzialności;
- 2) przepadek przedmiotów;
- 3) ściągnięcie równowartości pieniężnej przepadku przedmiotów;
- 4) przepadek korzyści majątkowych;
- 5) ściągnięcie równowartości pieniężnej przepadku korzyści majątkowej;
- 6) zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej, wykonywania określonego zawodu lub zajmowania określonego stanowiska;
- 7) podanie wyroku do publicznej wiadomości;
- 8) pozbawienie praw publicznych;
- 9) środki związane z poddaniem sprawcy próbie:
 - a) warunkowe umorzenie postępowania karnego,
 - b) warunkowe zawieszenie wykonania kary,
 - c) warunkowe zwolnienie (art. 22 § 2).

**środki zabezpie-
czające według
k.k.s.**

Kodeks karny skarbowy stosuje także następujące środki zabezpieczające:

- 1) elektroniczną kontrolę miejsca pobytu,
- 2) terapię,
- 3) terapię uzależnień,
- 4) pobyt w zakładzie psychiatrycznym,
- 5) przepadek przedmiotów,
- 6) zakazy wymienione w § 2 pkt 5 (zob. wyżej) (art. 22 § 3).

**kary za wykro-
czenia skarbowe
według k.k.s.**

Zgodnie z przepisami Kodeksu karnego skarbowego karą za wykroczenia skarbowe jest kara grzywny określona kwotowo (art. 47 § 1), zaś środkami karnymi są: dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, przepadek przedmiotów oraz ściągnięcie równowartości pieniężnej przepadku przedmiotów (art. 47 § 2); tytułem środka zabezpieczającego można orzec przepadek przedmiotów (art. 47 § 4).

¹⁵ G. Bogdan, A. Nita, Z. Radzikowska, A.R. Światłowski, *Kodeks karny skarbowy z komentarzem*, Gdańsk 2000.

Rozdział 3

PRZESTĘPCZOŚĆ I POLITYKA KRYMINALNA (KARNA) W POLSCE

3.1. Przestępczość i polityka kryminalna w debacie publicznej

Zagadnienia przestępczości stały się w Polsce przedmiotem żywej, a czasami bardzo gorącej debaty publicznej. Często w owej debacie porusza się zagadnienia przestępczości łącznie z zagadnieniami polityki kryminalnej. Czasami stawia się pytanie, co w tej dziedzinie zmieniło się w naszym kraju po roku 1989. Pytanie takie jest oczywiście uzasadnione, bo rok 1989 przyniósł Polsce przełomowe zmiany polityczne, gospodarcze, społeczne, wreszcie prawne. Jednak odpowiedź na to pytanie wcale nie jest łatwa.

W „Tygodniku Powszechnym” (z 16.04.2002 r.) opublikowano fragmenty dyskusji „Stan i perspektywy polskiej polityki karnej”, zorganizowanej przez redakcję „Tygodnika” i Fundację Batorego. Warto przytoczyć w tym miejscu niektóre wypowiedzi z tej interesującej dyskusji.

**przestępczość
i polityka krymi-
nalna**

Doktor J. Kochanowski (z Uniwersytetu Warszawskiego) stwierdził: „W ostatnich 10 latach liczba przestępstw wzrosła w Polsce (w cyfrach bezwzględnych i w przeliczeniu na mieszkańca) przeszło dwuipółkrotnie, a od 1970 r. trzykrotnie. Pierwsza przyczyna to rozluźnienie kontroli państwa policyjnego i wprowadzenie gospodarki wolnorynkowej. Druga to nagle ujawniony rozkład kapitału społecznego, czyli zbioru podstawowych wartości (uczciwość, dotrzymywanie słowa itd.). Rozkład ten jest z kolei rezultatem transformacji na skalę globalną i występuje także w innych krajach. Źródłem jest zmiana roli kobiety, rozpad rodziny, przejście od epoki industrialnej do społeczeństwa informacyjnego. W Polsce zanik kapitału społecznego związany jest też z wymiarem sprawiedliwości – brakiem rozliczeń za lata komunizmu oraz kryzysem systemu odpowiedzialności karnej”.

Polemizował tu prof. K. Krajewski (z Uniwersytetu Jagiellońskiego), który stwierdził, iż: „To prawda, że w ostatniej dekadzie mieliśmy do czynienia ze wzrostem przestępczości. Ale danych z lat 80. i 90. nie wolno porównywać, bo to dwa różne okresy. Poza tym, wzrost obserwujemy w całej Europie Wschodniej i Środkowej – bez względu na to, jaką politykę karną prowadzą te kraje. (...) Polska, jak na warunki europejskie, nadal jest krajem o średnim zagrożeniu przestępczością”.

Te dwie wypowiedzi dobrze oddają główne nurty żywej debaty, w której zabierają głos, obok polityków i publicystów, uczeni.

Podobnie jak w innych krajach, opinia publiczna w Polsce jest zainteresowana tematami związanymi z przestępczością i polityką kryminalną. Prasa, telewizja, radio poświęcają im sporo miejsca. Czasami zresztą, co zrozumiałe w warunkach wolności słowa i konkurencji na rynku środków społecznego przekazu, czynią to w sposób jednostronny, dążą do sensacji, wzbudzają zainteresowanie, ale i lęki u odbiorcy¹.

przestępczość i polityka krymi- nalna a politycy

Także politycy chętnie nawiązują do problematyki przestępczości i polityki kryminalnej, a czasami nawet opierają na tej problematyce kampanie wyborcze. Niemal wszystkie partie mówią dzisiaj o tych zagadnieniach i obiecują wyborcom szybką poprawę bezpieczeństwa. Jednak dopiero w 2001 r. pojawiła się znacząca partia (Prawo i Sprawiedliwość), która w wyborach parlamentarnych uzyskała około 10% głosów, a która zbudowana została wokół Lecha Kaczyńskiego (byłego ministra sprawiedliwości i prokuratora generalnego). Koncentrowała się ona niemal wyłącznie na przestępczości i polityce kryminalnej, mówiła o dramatycznym wzroście przestępczości i głosiła przy tym potrzebę surowego karania. Krytykowała przy tym, zarzucając im zbytnią łagodność, nowe, a uchwalone w 1997 r. kodeksy karne.

Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę na strach przed przestępstwem. Jest on w Polsce ciągle wysoki, a bez wątpliwości w dużym stopniu wywołany przez dziennikarzy i polityków. Mówi się czasami o „handlu strachem” (to o dziennikarzach) i o „administrowaniu strachem” (to o politykach).

Z wysokim poziomem lęku przed przestępstwami wiąże się niebezpieczeństwo, które polega na społecznym przyzwoleniu na ograniczanie demokracji i praw człowieka oraz na rządy autokratyczne. Ludzie mogą bowiem paść ofiarą złudzenia, że w reżimie autokratycznym wzrośnie ich bezpieczeństwo. Zresztą, jak można sądzić, wybór między wolnością a bezpieczeństwem jest przecież w jakimś stopniu wyborem realnym, nie zaś tylko pozornym.

¹ O roli mediów w kształtowaniu poziomu strachu – zob. J. Czapska, J. Wójcikiewicz, *Policja w społeczeństwie obywatelskim*, Kraków 1999, s. 280 i n.

3.2. Przestępczość

Przestępczość w naszym kraju, a więc jej: rozmiary, struktura, dynamika, a także realizowana u nas polityka kryminalna (karna) są poruszane w wielu publikacjach. Można powiedzieć, że doczekaliśmy się w tej dziedzinie całkiem bogatej literatury naukowej. Mamy w niej omówienie danych statystyki kryminalnej prowadzonej przez Policję, danych statystyki sądowej prowadzonej przez Ministerstwo Sprawiedliwości, prezentację wyników badań naukowych, a wszystko to wzbogacone interesującą analizą teoretyczną.

publikacje na temat przestępczości

Podstawowe dane z zakresu statystyki policyjnej oraz statystyki sądowej znajdują się w roczniku statystycznym. Więcej informacji na ten temat można spotkać w stosownych wydawnictwach (oraz na stronach internetowych) Komendy Głównej Policji i Ministerstwa Sprawiedliwości.

statystyka policyjna i sądowa

Statystyka policyjna przestępstw nie obejmuje wykroczeń. Dla pełnego obrazu warto więc pamiętać, że rocznie popełnia się w naszym kraju prawdopodobnie kilka milionów takich, z reguły jednak drobnych, czynów zabronionych.

Pełną odpowiedź na pytania o przestępczość można uzyskać, opierając się na wynikach badań różnych nauk, a przede wszystkim: kryminologii, kryminalistyki i innych nauk penalnych, a także socjologii, psychologii, pedagogiki czy ekonomii. Kompleksowe podejście do opisu i wyjaśniania przestępczości jest zresztą od dawna praktykowane przez badaczy, także w Polsce².

Nie ulega wątpliwości, że już dzisiaj sporo wiemy o przestępczości we współczesnej Polsce. Niemniej dużo pozostało jeszcze do zbadania. Interesujące badania podejmuje się w kilku ośrodkach naukowych. Można się spodziewać, że w najbliższych latach nasza wiedza znacznie się powiększy.

We wspomnianej wyżej publicznej debacie z reguły przywołuje się dane statystyki kryminalnej prowadzonej przez Policję, czyli tak zwanej statystyki policyjnej. Często czyni się to bezkrytycznie i powierzchownie. Przede wszystkim traktuje się dane statystyki policyjnej tak, jakby oddawały one dokładnie rozmiary, strukturę i dynamikę przestępczości realnie występującej i rzeczywistej, zapominając o oczywistym zjawisku tzw. ciemnej liczby przestępstw (czyli o przestępczości nieujawnionej organom policyjnym, a choćby przestępczości nierejestrowanej).

„ciemna liczba” przestępstw

W świetle tych danych (zob. np. Raport statystyczny 2005, a także inne informacje na stronach internetowych Komendy Głównej Policji) pod koniec lat

liczba przestępstw w świetle danych statystycznych

² Zob. np. podstawowy podręcznik do kryminologii – J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2004.

80. liczba przestępstw stwierdzonych wynosiła rocznie ok. 500 tys. (1988 r. – 475 273, 1989 r. – 547 589), aby od roku 1990 radykalnie wzrosnąć do ok. 900 tys. (1990 r. – 883 346, 1991 r. – 866 094, 1992 r. – 881 076, 1993 r. – 852 507, 1994 r. – 906 157, 1995 r. – 974 941, 1996 r. – 897 751). Po kilku latach stabilizacji w drugiej połowie lat 90. liczba ta zbliżyła się do jednego miliona, aby pod koniec lat 90. przekroczyć tę liczbę i osiągnąć apogeum z początkiem nowego wieku (1997 r. – 992 373, 1998 r. – 1 073 042, 1999 r. – 1 121 545, 2000 r. – 1 266 910, 2001 r. – 1 390 089, 2002 r. – 1 404 229, 2003 r. – 1 466 643, 2004 r. – 1 461 217, 2005 r. – 1 379 962, 2006 r. – 1 287 918, 2007 r. – 1 152 993, 2008 r. – 1 082 057, 2009 r. – 1 129 557, 2010 r. – 1 138 523, natomiast już w 2015 r. – 799 786). Również w ostatnich latach liczba przestępstw stwierdzonych dość wyraźnie maleje (co jest wyraźne w danych statystycznych, raportach o bezpieczeństwie, raportach i statystykach Policji itd.).

Gdy się omawia rejestrowaną przez Policję przestępczość po roku 2000, pamiętać trzeba, że zdecydowanie wzrosła w tym okresie liczba przestępstw drogowych (podczas gdy w 1990 r. było ich 29 141, w 2000 r. zaledwie 19 894, w 2005 r. było ich zdecydowanie najwięcej, bo już 194 486, w 2010 r. – 156 744, natomiast dla porównania w 2015 r. – 76 356). Przestępstwa te najczęściej dotyczyły prowadzenia pojazdu po spożyciu alkoholu (trzeba tu pamiętać, iż czyn ten dopiero w grudniu 2000 r. stał się przestępstwem określonym w art. 178a k.k., podczas gdy poprzednio był zaledwie wykroczeniem, nieujmowanym w statystyce policyjnej). Natomiast spadek liczby postępowań i przestępstw z art. 178a k.k. od 2014 r. związany jest z uchynieniem art. 178a § 2 k.k.

W Polsce w roku 2018 popełniono 795 976 przestępstw, a ich wykrywalność wzrosła w porównaniu z 2017 rokiem o 1,6% i wynosi 74,1%. Trzeba jednak wspomnieć w tym miejscu o niezwykle istotnej zmianie przepisów karnych dotyczących niealimentacji. Wprowadzone zmiany sprawiły, że liczba takich przestępstw wzrosła z 16 893 w roku 2017 do 70 455 w roku 2018 (wzrost o 317%). Nie licząc niealimentacji, w roku 2017 popełniono 765 176 przestępstw, zaś w roku 2018 popełniono 725 521 przestępstw, co wskazuje na spadek o aż 5,2%. Wykrywalność przestępstw (bez niealimentacji) wyniosła 60,6%.

Wobec tego można zaryzykować ogólne stwierdzenie, że od kilku lat rejestrowana przez Policję przestępczość zaczyna spadać i, być może, świadczy to o rzeczywistym spadku przestępczości (tak statystyka policji).

Warto również dodać, że w ciągu minionych lat zmieniała się liczba, dynamika i charakter poszczególnych przestępstw i, co należy odnotować, w większości przypadków przez pewien czas rosła, aby następnie spadać. I tak liczba kradzieży (1990 r. – 159 988, 2000 r. – 309 846, 2005 r. – 324 144, 2010 r. – 220 455, 2015 r.